

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТУПЕНЕВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Сучасна реформа пенітенціарної системи України, розвиток системи пробації потребують удосконалення ступеневої професійної підготовки майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв, зокрема й офіцерів-пробаціоністів, які мають володіти педагогічною компетентністю – складовою частиною професійної компетентності.

Ступеневій професійній підготовці майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів пробації притаманні деякі особливості, зумовлені специфікою служби та вимогами міжнародних і вітчизняних нормативно-правових документів, результатом якої є професійна, зокрема й педагогічна, компетентність фахівців кримінально-виконавчої сфери та сфери пробації.

Розглянуто та виконано аналіз процесу формування педагогічної компетентності у процесі ступеневої професійної підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України, зокрема й органів пробації, з урахуванням визначеної структури й основних компонентів їх професійної підготовки: цільового, змістового, операційно-дійового, контрольного-регулювального та ресурсного. Визначені основні рівні сформованості педагогічної компетентності, надані їх змістовні характеристики.

Результати аналізу сформованості педагогічної компетентності як невід'ємної складової частини професійної компетентності визначені за допомогою методів спостереження, бесіди й анкетування курсантів і слухачів та викладачів Академії Державної пенітенціарної служби.

За результатами проведеного дослідження щодо формування педагогічної компетентності як складової частини професійної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України, зокрема й органів пробації, у контексті ступеневої професійної підготовки необхідно суттєво доповнити навчальний контент дисциплін психолого-педагогічного спрямування, упроваджувати інтерактивні методи навчання для відпрацювання практичних умінь та навичок щодо застосування інструментарію та методів педагогічного, психологічного впливу, психодіагностики, моделювання поведінки засуджених тощо.

Ключові слова: компетентність, педагогічна компетентність, професійна компетентність, ступенева професійна підготовка, структура професійної підготовки, компоненти професійної компетентності, рівень сформованості педагогічної компетентності, педагогічні умови.

Реформування пенітенціарної системи в Україні, розвиток системи пробації, сучасні політичні та соціокультурні напрями розвитку України диктують системі підготовки майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв, офіцерів-пробаціоністів нові вимоги щодо їхньої професійної педагогічної компетентності та рівня готовності до здійснення службово-професійної діяльності. Сьогодні перед фахівцями Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), зокрема й органів пробації, постало завдання створення дієвої системи ресоціалізації засуджених/ув'язнених та профілактики правопорушень особами різних вікових категорій, що базується на концепції дотримання і забезпечення прав та свобод людини, застосуванні різних технологій соціальної, психологічної та педагогічної роботи під час застосування інструментів превентивного, адаптаційного, пробаційного й іншого характеру.

Аналіз наукових праць [1–3], присвячених проблемі формування педагогічної компетентності офіцерів ДКВС України й уповноважених органів пробації, низки керівних документів [4; 5], що регулюють характер і зміст ступеневої професійної підготовки офіцерів для вищевказаних сфер діяльності, показав, що педагогічна складова частина їхньої загальної професійної компетентності не отримала необхідного осмислення їхньої службово-професійної діяльності й адекватної оцінки на нормативному й організаційному рівнях.

Мета статті – розроблення й обґрунтування компонентів змісту формування педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв і офіцерів-пробаціоністів під час здобуття вищої освіти в системі ступеневої професійної підготовки.

Під час дослідження було застосовано комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: аналіз і синтез інформації щодо проблеми, яку вивчали, спостереження, бесіди й анкетування.

Відповідно до вимог освітнього стандарту спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність», за яким здобувають вищу освіту майбутні випускники – офіцери ДКВС України, зокрема й офіцери уповноважених органів з питань пробації, основною метою закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання, яким є Академія Державної пенітенціарної служби (далі – Академія ДПтС) є формування професійної компетентності майбутніх офіцерів. Головним завданням системи ступеневої професійної підготовки майбутніх фахівців-пенітенціаріїв, зокрема й фахівців-пробаціоністів, є чітко сформовані професійні компетенції та високий рівень адаптації до майбутньої квазіпрофесійної службової діяльності в установах виконання покарань (далі – УВП), слідчих ізоляторах і органах пробації.

У кваліфікаційних вимогах до офіцерів ДКВС України, зокрема й органів пробації, педагогічні функції чітко не прописані, вони «розчинюються» у функціях адміністрування, керівництва діяльністю особового

складу, налагодження комунікативної та соціально орієнтованої складової частини службово-професійної діяльності, а тому можна зауважити, що в цих вимогах не виокремлено типи педагогічних завдань з урахуванням перспективного розвитку правоохоронної, пробаційної діяльності, педагогічної теорії та практики.

З урахуванням основних видів діяльності майбутніх офіцерів-пенітенціаристів, зокрема й офіцерів-пробаціоністів, що навчаються за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти, спиняючись на аналіз змісту посадових обов'язків, передбачених переліком посад, що можуть обіймати випускники Академії ДПтС, можна зазначити, що майбутні офіцери мають бути підготовлені до виконання управлінсько-організаційної, педагогічно-виховної, юридично-правової, адміністративно-економічної та режимно-оперативної діяльності на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти, а на другому (магістерському) рівні вищої освіти вони мають бути підготовлені ще й додатково до дослідницької діяльності.

Професійну компетентність майбутніх офіцерів ДКВС України, зокрема й органів пробації, змістово можна розглядати як комплексне поєднання когнітивного (знаннявий), функціонального (володіння уміннями та навичками), мотиваційного (прагнення, інтерес, мотиви до подальшого розвитку професіоналізму в обраній професії), ціннісного (володіння ціннісними особистісними орієнтаціями) і особистісного (володіння професійно важливими властивостями) компонентів. Характеристика змісту компонентів професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаристів і офіцерів-пробаціоністів відповідно до педагогічно-виховної діяльності першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Зміст компонентів професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаристів та офіцерів-пробаціоністів відповідно до педагогічно-виховної діяльності, що навчаються за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність»

Когнітивний	Функціональний	Мотиваційний	Ціннісний	Особистісний
1	2	3	4	5
перший (бакалаврський) рівень вищої освіти				
Знання основ пенітенціарної педагогіки та специфічних особливостей педагогічного процесу в УВП; знання методів, прийомів та засобів виправного впливу на засуджених.	Уміння: застосовувати методи та форми виправного впливу на засуджених; організовувати педагогічний процес в УВП; навички застосування методики ведення ознайомчої бесіди, контактної взаємодії із засудженими (ув'язненими).	Прагнення створити дієвий процес ресоціалізації засуджених, моральне задоволення від професійної діяльності.	Гуманне і справедливе ставлення до ув'язнених; повага до ув'язнених; толерантність; освіченість.	Організаторські здібності; соціальний інтелект; вербальне мислення і вербальна пам'ять; толерантність; емоційна стійкість.
Знання основ пенітенціарної психології та соціально-психологічних проблем; знання психологічних передумов диференціації засуджених.	Уміння описати психологічний портрет злочинця; особливості психічних процесів та станів особистості; уміння ідентифікувати соціально-психологічні проблеми особистості; навички застосування методів діагностики психічних станів ув'язнених.	Потреба долати труднощі, пов'язані із професією.	Толерантність; професіоналізм; Справедливість.	Педагогічний такт; здатність до мотивації ув'язнених щодо їхньої ресоціалізації; емоційна стійкість.
Знання основ юридичної етики.	Навички володіння елементами професійної етики; уміння дотримуватися норм моральної культури особистості у професійній діяльності; навички дотримання службового етикету, володіння, застосування різних форм ділового спілкування у професійній та повсякденній сферах.	Прагнення розвитку як особистої, так і корпоративної культури офіцера-пенітенціарія.	Збагачувати власну моральну культуру шляхом самоосвіти та самовдосконалення.	Чітке дотримання кодексу професійної етики; здатність правильно реагувати на критику; здатність запобігати конфліктним ситуаціям; здатність коректного врегулювання професійних спорів.

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Знання теорії пробації; особливостей видів та підстав застосування пробації; правової основи організації пробації та діяльності органів із питань пробації.	Уміння визначати види пробації; уміння здійснювати соціально-виховну роботу із суб'єктами пробації; навички здійснювати контроль, нагляд за здійсненням процесу пробації.	Прагнення особисто брати участь у досягненні об'єктивних соціально значущих цілей професії офіцера-пенітенціарія.	Сприяння гуманізації кримінально-виконавчої системи та суспільства.	Здатність реалізовувати пробаційні програми; здатність проведення соціально-виховної роботи із засудженими.
другий (магістерський) рівень вищої освіти				
Знання теоретико-методологічних засад педагогіки вищої школи; знання основ психології пізнавальної та творчої діяльності; знання основ психодіагностики та методів оцінки організації освітньо-виховного процесу в системі ДКВС України; знання теорії та практики конфліктології.	Уміння аналізу й організації, оцінки якості процесу освіти; уміння самостійно застосовувати інноваційні методи освітньо-виховної діяльності в системі ДКВС України; навички застосування методики психодіагностики; ведення переговорів, встановлення комунікацій; урегулювання конфліктів.	Соціальна значущість професії пенітенціарія; прагнення особисто брати участь у досягненні об'єктивних соціально значущих цілей цієї професії; готовність до професійного обов'язку щодо здійснення процесу ресоціалізації засуджених.	Соціальне ставлення, толерантність, добро, повага до співробітників, справедливості, повага до людини, зокрема й до осіб, які перебувають в умовах несвободи; задоволення від роботи з особами, які бажають виправлення.	Педагогічний такт; логічне і творче мислення; емоційна стійкість; уважність; зібраність.

У дослідженні ми виходили з того, що професійна компетентність офіцерів-пенітенціаристів та офіцерів-пробаціоністів є динамічною комбінацією набутих в Академії ДПтС професійних знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, професійно важливих властивостей, мотивів, професійної спрямованості особистості та досвіду, що визначає здатність виконувати завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробаційної політики, реалізації вимог міжнародних організацій (наприклад, Європейського комітету з проблем злочинності, яким видано у 2019 р. "Рекомендації з добору, відбору, навчання та підвищення кваліфікації співробітників тюрем та служби пробації"), міжнародних стандартів (Європейські пенітенціарні правила, Мінімальні стандартні правила поведінки в'язнями, інші документи, ухвалені в рамках ООН із пенітенціарних проблем) і рекомендацій поведінки з особами, засудженими до кримінальних покарань, які не пов'язані з позбавленням волі (Токійські правила; Європейська конвенція про здійснення нагляду за умовно засудженими та умовно звільненими правопорушниками; Резолюція (65)1 про відстрочку вироку, пробацію та інші міри покарання, альтернативи ув'язненню; Резолюція (76) 10 про деякі міри покарання, альтернативні ув'язненню; Рекомендацію R (92) 16 "Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів"; інші документи) у межах визначених за посадою повноважень, установлених завдань та обов'язків, навчання, особистого та професійного розвитку протягом життя.

Важливою складовою частиною ступеневої професійної підготовки майбутніх офіцерів ДКВС України, зокрема й органів пробації, є формування педагогічної компетенції, яка має специфічні особливості та нерозривно взаємодіє зі службово-професійною діяльністю (рис. 1).

Для формування педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаристів, зокрема й офіцерів-пробаціоністів, важливо створити належні педагогічні умови, серед яких найважливіші такі:

- удосконалення системи критеріїв та показників, що дозволяють здійснити моніторинг формування педагогічної компетентності як складової частини професійної компетентності курсантів і слухачів Академії ДПтС;

- застосування в освітньому процесі Академії ДПтС модульних технологій (із застосуванням принципів системності, інтеграційності, інтерактивності навчання), що забезпечують використання навчального матеріалу дисциплін різних циклів та інтерактивних форм і методів навчання для професійно-педагогічної ступеневої підготовки майбутніх офіцерів ДКВС України, зокрема й органів пробації;

- управління самостійною навчально-пізнавальною роботою курсантів і слухачів Академії ДПтС на всіх рівнях вищої освіти;

- розвиток у майбутніх офіцерів-пенітенціаристів, зокрема й офіцерів органів пробації, здатності до лідерства та мотивації щодо вдосконалення педагогічної майстерності як складової частини професіоналізму протягом служби в органах і установах ДКВС України.

Сформованість педагогічної компетентності доцільно оцінювати за чотирма рівнями:

- низьким (рецептивно-продуктивний) – характерним є неусвідомленість курсантами та слухачами важливості бути педагогічно підготовленими для самореалізації й самоутвердження у професійному середовищі; відсутність певного об'єму психолого-педагогічних знань, невеликий запас педагогічних умінь;

невміння системно мислити, переконувати, обґрунтовувати свою позицію; не мають навичок техніки педагогічного спостереження; курсанти і слухачі, які мають низький рівень сформованості педагогічної компетентності, виявляють слабкий інтерес до формування цієї компетентності з погляду службово-професійної необхідності, а також вони не мають потреби, ціннісної мотивації, прагнення бути лідером, мають слабо розвинуті особистісні якості (цілеспрямованість, відповідальність);

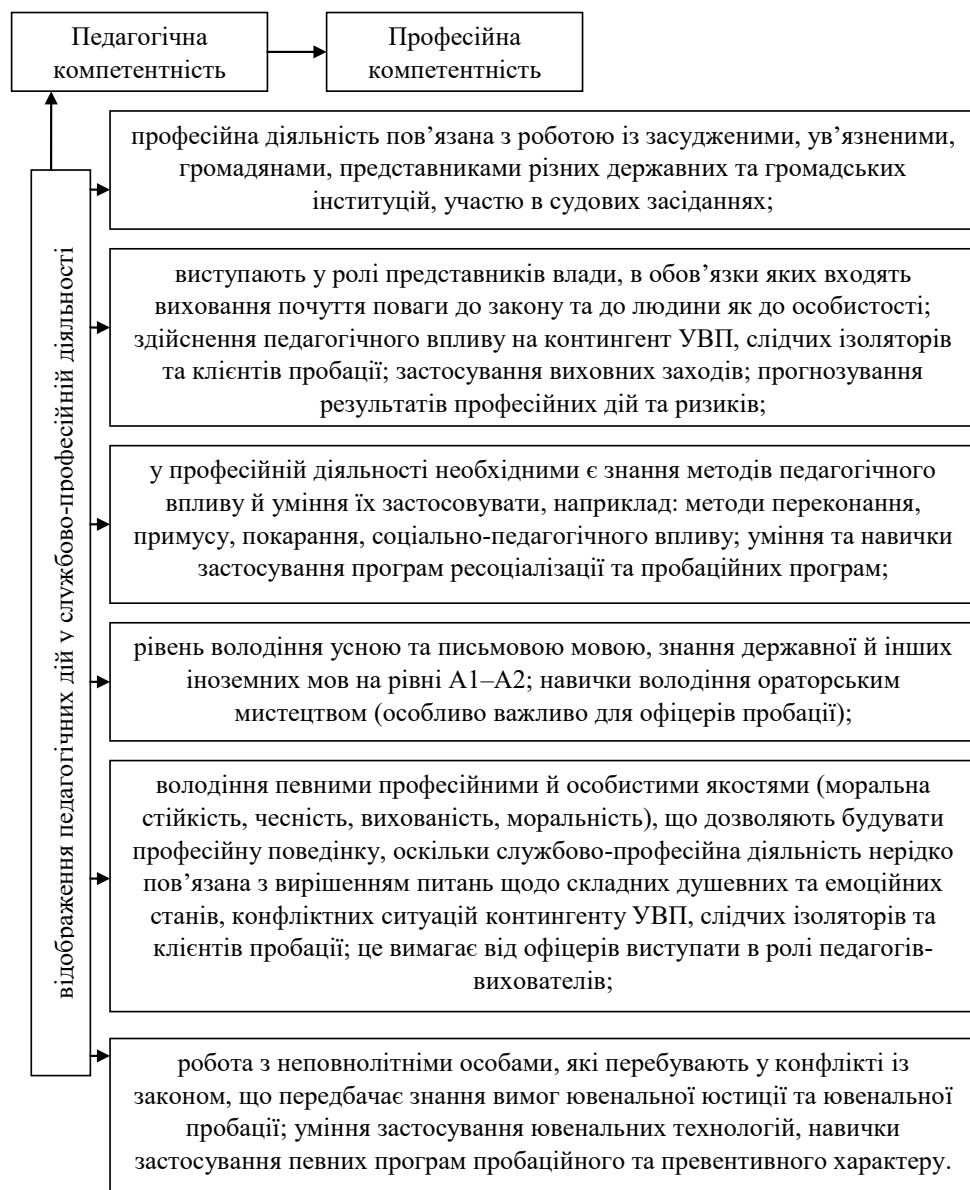

Рис. 1. Педагогічна компетентність як складова частина професійної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України, зокрема і служби пробації

– середнім (репродуктивний) – курсанти і слухачі мають поверхнєве уявлення про роль пенітенціарія, пробаціоніста як фахівця, який виконує роль педагога-вихователя в УВП, слідчих ізоляторах та органах пробації; ці майбутні фахівці мають невеликий об'єм психолого-педагогічних знань, поверхнєві знання в галузі тлумачення нормативно-правових актів, фрагментарні і несистематизовані вміння застосування певних педагогічних методів впливу на контингент УВП, слідчих ізоляторів та клієнтів пробації; частково володіють технікою педагогічного спостереження; важливо, що курсанти і слухачі, які мають середній рівень сформованості педагогічної компетентності, позитивно ставляться до її формування з погляду професійної необхідності та мають мотивацію до вивчення педагогічної складової частини професійної компетентності; однак можна зазначити, що ці курсанти та слухачі не мають деяких навичок діагностики психологічних особливостей контингенту УВП, слідчих ізоляторів та клієнтів пробації; вони не повною мірою усвідомлюють необхідність педагогічної компетентності в набутті подальшого професіоналізму;

– достатнім (конструктивно-варіативним) – курсанти і слухачі мають достатній рівень сформованості педагогічної компетентності, обізнаність про роль пенітенціарія, пробаціоніста як педагога, вихователя для

контингенту УВП, слідчих ізоляторів та клієнтів пробації; добре володіють уміннями застосовувати теоретичні знання пенітенціарної педагогіки та пенітенціарної психології на практиці; достатньо володіють методиками педагогічного впливу; мають виражену мотивацію до вивчення педагогічної складової частини в майбутній службово-професійній діяльності; належно сформовані професійно-педагогічні цінності, професійно-пізнавальні потреби;

– високим (творчий) – майбутні офіцери-пенітенціаристи, офіцери-пробаціоністи мають високий рівень сформованості педагогічної компетентності, відповідально ставляться до своєї ролі педагога-вихователя, наставника під час здійснення службово-професійної діяльності; повною мірою володіють техніками психолого-педагогічного впливу, діагностики та моделювання поведінки контингенту УВП, слідчих ізоляторів та клієнтів пробації; мають ярко виражену мотивацію до вдосконалення педагогічної компетентності протягом усього життя; творчо підходять до вирішення проблем, різних життєвих та конфліктних ситуацій під час виконання всіх видів службово-професійної діяльності, зокрема й педагогічно-виховної; мають сформовану систему цінностей, потреб, прагнення до лідерства, самовдосконалення тощо.

Для визначення рівня сформованості педагогічної компетентності були проведені бесіди й анкетування курсантів та слухачів на першому (бакалаврський) та другому (магістерський) рівні вищої освіти. За результатами можна зробити деякі умовиводи: 1) викладачі професійних дисциплін вважають, що курсанти та слухачі недостатньо підготовлені до педагогічно-виховної діяльності як складової частини службово-професійної діяльності як у теоретичному, так і у практичному плані; на їхню думку, є необхідність удосконалювати професійну ступеневу підготовку майбутніх офіцерів ДКВС України, зокрема й органів пробації, шляхом посилення в ній педагогічної складової частини; досягнути цього можна інтеграцією навчальних модулів окремих дисциплін, що формують педагогічні, виховні, психологічні, соціальні компетенції; 2) приблизно 15 % курсантів і слухачів першого (бакалаврський) і другого (магістерський) рівнів вищої освіти вважають, що зможуть сформувати педагогічну компетентність під час безпосередньої службово-професійної діяльності; 23 % курсантів першого (бакалаврський) рівня вищої освіти вважають, що мають низький рівень педагогічної компетентності, і лише 10 % слухачів третього (магістерський) рівня теж мають низький рівень сформованості педагогічної компетентності; 3) майже 44 % курсантів і слухачів вважають педагогічно-виховну діяльність важливою та необхідною для здійснення процесу ресоціалізації засуджених, розвитку системи пробації, а тому для них є необхідним завданням під час навчання в закладі вищої освіти опанувати сучасні психолого-педагогічні знання та набути вмінь і навичок їх застосування на практиці; приблизно 37 % не вважають для себе необхідним опанування педагогічної компетентності, обґрунтовують це тим, що досить мати гарні знання кримінального, кримінально-виконавчого, міжнародного права, навички оперативного-розшукової діяльності тощо; майже 19 % не змогли визначити свого ставлення до педагогічного компонента своєї підготовки до службово-професійної діяльності.

Висновки. Отже, результати аналізу формування педагогічної компетентності як складової частини професійної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України в системі ступеневої підготовки вказують на необхідність здійснення перегляду наповнення навчального контенту дисциплін психолого-педагогічного спрямування, упровадження інтерактивних методів навчання (ділові ігри, дискусійні майданчики, семінари-диспути, бінарні практико-орієнтовані заняття, тренінги тощо) для відпрацювання практичних умінь та навичок щодо застосування інструментарію та методів педагогічного впливу, психодіагностики, моделювання поведінки контингенту установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, клієнтів органів пробації; інтеграції модулів дисциплін професійного спрямування, а також удосконалення форм і методів моніторингу і контролю формування педагогічної компетентності у процесі фахової підготовки на першому (бакалаврський) та другому (магістерський) рівнях освіти.

Використана література:

1. Аніщенко В. О. Ступенева професійна підготовка офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України: теорія та практика : монографія. Чернівці : Scriptorium, 2020. 476 с.
2. Гагарин Ю. В. Формирование готовности сотрудников исправительных учреждений к воспитательной работе с осужденными (на примере начальников отрядов) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Казань, 2010. 205 с.
3. Огляд іноземної практики підготовки персоналу пенітенціарної системи : науковий аналіз / А. О. Галай та ін. Київ : КНТ, 2014. 47 с.
4. Про пробацію : Закон України № 160–VIII від 5 лютого 2015 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 01.02.2021).
5. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 15.02.2020).

References:

1. Anishchenko V. O. (2020) Stupeneva profesiina pidhotovka ofitseriv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy: teoriia ta praktyka [Degree professional training of officers of the State Penitentiary Service of Ukraine: theory and practice]: monohrafiia. Chernihiv : SCRIPTORIUM. 476 s. [in Ukrainian]
2. Gagarin Yu. V. (2010) Formirovanie gotovnosti sotrudnikov ispravitelnykh uchrezhdeniy k vospitatelnoy rabote s osuzhdennyimi (na primere nachalnikov otryadov) [Formation of readiness of employees of correctional institutions for educational work with convicts (on the example of chiefs of detachments)]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Kazan. 205 s. [in Russian]

3. Halai A., Duka O., Sakhnik O., Yakovets I. (2014). Ohliad inozemnoi praktyky pidhotovky personalu penitentsiarnoi systemy: naukovyi analiz [Review of foreign practice of training of penitentiary system personnel: scientific analysis]. Kyiv: KNT. 47 s. [in Ukrainian]
4. Pro probatsiiu: Zakon Ukrainy № 160–VIII vid 5 liutoho 2015 r. [About probation: Law of Ukraine № 160–VIII of February 5, 2015]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (zvernennia: 01.02.2021). [in Ukrainian]
5. Pro Derzhavnu kryminalno-vykonavchu sluzhbu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23 chervnia 2005 r. № 2713–IV. [On the State Penitentiary Service of Ukraine: Law of Ukraine of June 23, 2005 № 2713–IV.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (zvernennia: 15.02.2020). [in Ukrainian]

Anishchenko V. O. Pedagogical competence formation of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in context of graduate professional training

Latest reform of the penitentiary system of Ukraine, the development of the probation system requires improving of graduate professional training of future penitentiary officers, including probation officers, who must have pedagogical competence – a component of professional competence.

Graduate professional training of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, probation bodies, has certain features due to the specifics of the service and the requirements of international and domestic legal documents, which is the result of professional, including pedagogical, competence of specialists in the criminal and executive and probation sphere.

The analysis is made according to the formation process of pedagogical competence in the process of officers' degree professional training of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, including probation bodies, considering the defined structure and main components of their professional training: target component, informative, operational and acting; control and regulatory and resource one. The main levels of pedagogical competence formation are determined and their content characteristics are also given in the article.

The results of the analysis of the pedagogical competence formation as an integral part of professional competence are determined by the methods of observation, conversation and questionnaires of cadets and students of the Academy of the State Penitentiary Service.

According to the results of the study on the pedagogical competence formation as a component of professional competence of future officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, including probation, in the context of professional training it is necessary to significantly supplement the educational content of psychological and pedagogical disciplines, introduce interactive teaching methods, practical skills in the application of tools and methods of pedagogical, psychological influence, psychodiagnostics, modeling the behavior of convicts, etc.

Key words: *competence, pedagogical competence, professional competence, graduate professional training, structure of professional training, components of professional competence, level of formation of pedagogical competence, pedagogical conditions.*